Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Herstel christen-democratie moet lokaal gebeuren

Nadat de christendemocratie eerder in Italië, België en Nederland haar dominante positie had moeten loslaten, heeft nu de CDU het zwaar te verduren. Politicoloog Steven Van Hecke is nog lang niet zo ver om de doodsklokken voor de Duitse christendemocraten te luiden, maar wijst wel op één ding. 'Probeer radicaal-rechtse partijen niet te bestrijden door ze te kopiëren. De enige manier om ze de baas te kunnen, ligt op lokaal niveau. Hier in Vlaanderen laten de christendemocraten in Genk zien dat ze door een goed integratiebeleid en door er voor autochtone burgers én nieuwkomers te zijn, nog altijd meer dan een derde van de kiezers aan zich kunnen binden.'

door Marc Janssens

De Vlaamse politicoloog Steven Van Hecke, verbonden als hoogleraar Europese politiek aan de Katholieke Universiteit Leuven, volgt de christendemocratische politiek in Europa al jaren. Hij weet van de hoogtijdagen van de Europese christendemocratie, toen regeringsleiders als Helmut Kohl, Jean-Luc Dehaene en Ruud Lubbers in Duitsland, België en Nederland hun stevige beleid doorvoerden en daarvoor ook nog eens door de kiezer werden beloond. 'Eerder wist Konrad Adenauer in 1957 zelfs de absolute meerderheid in de West-Duitse Bondsdag te halen.'

Vandaag staat de christendemocratie er anders voor in Europa. De christen-democratische fractie in het Europees Parlement mag dan nog steeds de grootste zijn, maar dat komt mede doordat er allerlei centrumrechtse partijen tot de Europese Volkspartij (EVP) zijn toegetreden die minder geworteld zijn in de christendemocratie dan de partijen uit Duitsland, Oostenrijk en de Benelux. En waar de christendemocratie in Noordwest-Europa en Oostenrijk nog lange tijd stevig aan de macht was, worden nu ook de Duitse christendemocraten

zenuwachtig van de onstuimige opkomst van de radicaal-rechtse AfD, die in de peilingen op de CDU/CSU van Friedrich Merz vooruitlopen. Wat eerder in Nederland is gebeurd, de implosie van het CDA, is keihard aangekomen in Berlijn, zegt Van Hecke. 'Bij de provinciale verkiezingen in 2023 werd het CDA weggevaagd door de BBB, en nog datzelfde jaar zakte het CDA landelijk naar slechts vijf zetels. De CDU stond perplex. "Als het CDA in Nederland dit kan overkomen, kan dat ook met ons in Duitsland gebeuren", zeiden ze, waarna ze de bocht hebben genomen naar een rechtser beleid. Dat heeft geleid tot winst bij de verkiezingen van 2025 en tot de terugkeer van CDU/CSU in de regering, maar de problemen zijn nog lang niet voorbij.'

Steven van Hecke

Rerum Novarum

Hoe is de eerdere dominantie van de christendemocratie in Europa eigenlijk begonnen? Is dat vooral een reactie op de Tweede Wereldoorlog geweest?
'Dat heeft er zeker mee te maken, maar de start van de christendemocratie vond al eerder plaats. Eind negentiende, begin twintigste eeuw kwam de christendemocratie tot stand als antwoord op de toestemming van het Vaticaan dat ook katholieken die zich om het welzijn van arbeiders en andere minderbedeelden bekommerden, actief mochten worden in de politiek. Hier in Vlaanderen speelde priester Daens in Aalst daarin eind negentiende eeuw een belangrijke rol. De clerus wilde dat de katholieken elkaar zouden vasthouden, en paus Leo III liet daarom via de encycliek *Rerum Novarum* in 1891 weten dat katholieken zich ook om de arbeiders en armen mochten, en zelfs moesten, bekommeren. "We mogen de arbeidersklasse niet volledig aan de socialisten overlaten", was het motief. Dat is zeer effectief geweest, zeker in Vlaanderen. Nog altijd zijn er hier meer arbeiders aangesloten bij de christelijke vakbond dan bij de socialistische. De christendemocratie was tot aan de Tweede Wereldoorlog dan ook vooral een term waarmee sociaal-economisch progressieve christenen in de politiek werden aangeduid. Dat is na de Tweede Wereldoorlog veranderd; toen heeft de christendemocratie meer de afslag naar rechts genomen, zeker in Duitsland en België, hoewel men wel de sociale markteconomie omarmde.'

Waaruit is die stap richting rechts te verklaren? Extreemrechts had zich juist van zijn allerslechtste kant laten zien.
'De Tweede Wereldoorlog heeft voor een aantal grote veranderingen binnen de Europese christendemocratie gezorgd. Al in 1945 werden

de CDU en CSU in Duitsland en de CVP in Vlaanderen opgericht. Men besloot daarbij om zich niet meer confessioneel te noemen, zoals vóór de oorlog, maar een moderne partij te worden die losstond van de kerkelijke structuur. Dat had ook te maken met de fameuze kerstboodschap van paus Pius XII in 1944, waarin hij de democratische orde omarmde. Tot dan toe had de katholieke kerk zich niet achter de democratie geschaard. Dat de paus de belemmering voor katholieken weghaalde om voluit democraat te zijn, is voor veel katholieken een enorme bevrijding geweest. Het maakte de weg vrij om geloof en democratie met elkaar te verbinden en is zo ook een probaat middel tegen extreemrechts geweest. De meeste christendemocraten waren nog steeds katholiek, maar vanaf de oorlog werden de kerkelijke en de politieke structuren losgekoppeld en liet men zich geen politieke standpunten meer door de kerk voorschrijven. Tegelijk, en dat was een andere grote verandering, besloten CDU en CSU, maar ook de Vlaamse CVP, dat ze geen partijen rechts van zich zouden dulden. De christendemocratie wilde een volkspartij zijn voor arbeiders én ondernemers én boeren, die heel het centrum tot aan rechts bestreek, wat ervoor gezorgd heeft dat veel collaborateurs uit de oorlog nog binnen de christendemocratische partijen actief konden blijven. Een bekend voorbeeld is Hans Globke, die tijdens de nazidictatuur een hoge ambtenaar was, maar na de oorlog toch kabinetschef van Konrad Adenauer werd. Ook in Italië en België waren collaborateurs na de oorlog in de christendemocratische partijen actief.'

De Tweede Wereldoorlog heeft voor een aantal grote veranderingen binnen de Europese christendemocratie gezorgd

Maar is het niet opmerkelijk dat de christendemocratie juist na de gruwelijkheden van de oorlog meer naar rechts opschoof?

'Dat komt doordat de nederlaag van radicaal-rechts in de oorlog compleet was en dus niet rechts maar communistisch-links met groot prestige als winnaar uit de oorlog was gekomen. Daarmee was rechts ook niet meer het grote gevaar voor de christendemocraten, maar links. Met lede ogen zag het politieke midden aan, zeker in Frankrijk en België, hoe aantrekkelijk links voor hun kiezers was geworden. Omdat radicaal-rechts totaal verslagen was, besloot de christendemocraten hun pijlen meer op links te richten en tegelijk ervoor te zorgen dat zij op rechts op een voluit democratische manier geloof aan politiek verbond. Men had gezien dat de flirt van christenen met extreemrechts – laten we niet vergeten dat zonder de steun van de katholieken Hitler in 1933 geen rijkskanselier had kunnen worden – niet had gewerkt en tot een afschuwelijk drama had geleid. Waar veel katholieken vóór de oorlog hooguit lippendienst aan de democratische orde hadden bewezen, omarmden ze vanaf 1945 dus voluit de democratie, het systeem dat door toedoen van de Amerikanen en Britten als winnaar uit de oorlog was gekomen. En dat heeft de christendemocratie geen windeieren gelegd. Tot grote frustratie van linkse partijen slaagden niet zij maar de christendemocraten erin de dominante factor in veel Europese landen te worden. In Italië was dat Democratia Christiana, in Duitsland CDU en CSU, in Vlaanderen de CVP, in Oostenrijk de ÖVP en in Nederland het CDA, hoewel die partij natuurlijk pas in de jaren zeventig tot stand kwam en na de oorlog nog over protestantse en katholieke partijen was verdeeld. Frankrijk is een wat ander geval: daar

was direct na de oorlog de christendemocratische MRP dominant, met onder andere premier Robert Schuman, een van de grondleggers van de Europese integratie. Op een gegeven moment kwam Charles de Gaulle op, die zich weliswaar als praktiserend katholiek aan de democratie verbond, maar geen christendemocraat was. Maar in Nederland, België, Luxemburg, Duitsland, Oostenrijk en Italië was de christendemocratie lange tijd zeer dominant en succesvol.'

Rijnlandse model

Waarin lag dat succes? Vooral in electoraal gewin of ook in een stempel dat men op de Europese politiek kon drukken?
'Electoraal, maar zeker ook inhoudelijk. Samen met de sociaaldemocraten hebben de christendemocraten de Europese integratie maar ook afzonderlijke welvaartsstaten in Europa opgebouwd. Natuurlijk zijn ze daarbij geholpen doordat de VS hen met geld te hulp schoot en garant stond voor de Europese veiligheid, maar los daarvan hebben christen- en sociaaldemocraten gezamenlijk het Rijnlandse model van de sociale markteconomie vormgegeven. De christendemocratie heeft zich na de oorlog op twee vlakken gefocust: door de democratische rechtsstaat te omarmen sloten ze niet-democratische partijen uit, en door de sociale welvaartsstaat te accepteren sloten ze ook het rauwe kapitalisme uit. In dit alles zijn de christendemocraten uitermate succesvol geweest. Iedereen heeft het altijd over artikel 2 van het Verdrag van de Europese Unie, waarin de democratische rechtsstaat wordt gegarandeerd; veel minder bekend is dat in artikel 3 het economische model als een sociaal rechtvaardig model wordt getypeerd. Dat is een enorm succes van de christendemocraten en sociaaldemocraten. Welk land heeft er immers in zijn grondwet beschreven hoe de economie moet worden vormgegeven? Dat heeft alleen de Europese Unie.'

Door de sociale welvaartsstaat te accepteren sloten de christendemocraten het rauwe kapitalisme uit

Hebben de christendemocraten in Noordwest-Europa, Italië en Oostenrijk hun succes ook weten te exporteren naar andere landen?
'Dat hebben ze wel geprobeerd, maar dat is alleen gelukt met het model van de sociale markteconomie. Electoraal heeft de christendemocratie zelf onvoldoende wortel geschoten in landen als Portugal, Spanje en Griekenland. Er zijn wel zogeheten *like-minded* centrumrechtse partijen ontstaan, maar die kun je niet echt christendemocratisch noemen zoals CDU, CDA, CD&V, ÖVP en de Luxemburgse CSV dat zijn. Maar door deze centrumrechtse partijen tot de Europese Volkspartij toe te laten, heeft de EVP wel tot vandaag toe haar dominante positie weten te behouden.'

Kun je zeggen dat de christendemocratie in Europa, maar ook in de afzonderlijke landen, een middel is geweest om het verbond tussen radicaal-rechts en een soort christen-nationalisme tegen te houden?
'Ja, dat kun je wel zeggen. Het heeft in ieder geval remmend gewerkt. Waar in landen als Rusland, Servië, Hongarije en Polen de kerk in de nationale politiek nog een grote rol speelt, is dat in landen waar de christendemocratie sterk is of was, minder het geval. De cocktail van kerk en nationalisme heeft zo'n desastreuze uitwerking gehad dat men zei: dat nooit weer. Soms heb je iets heel ergs nodig dat vervolgens een totale nederlaag lijdt, om de pagina te kunnen omslaan. Vóór de oorlog dachten christenen nog dat het misschien goed was om

de samenleving autocratisch te organiseren, wat in Spanje, Portugal en Griekenland, waar de christendemocratie minder wortel had geschoten, zelfs tot in de jaren zeventig gebeurd is.'

Mei 1968

Toch heeft de christendemocratie het in haar geboortelanden nu ook moeilijk. Zijn ze slachtoffer geworden van hun eigen succes?
'Deels is dat wel het geval. De democratische orde met haar Rijnlandse model is bijna te vanzelfsprekend geworden. Dat is misschien wel het tragische lot van de twee eens zeer dominante politieke krachten in Europa, waarbij vergeleken met de sociaaldemocraten de christendemocraten nog eens te maken hebben met de secularisering, waartegen het moeilijk vechten is. Rijkdom en armoede zijn altijd relatief; zelfs in Noorwegen zullen er altijd arme mensen en daklozen zijn waarvoor de sociaaldemocraten kunnen opkomen. Maar voor de christendemocraten is dat lastiger. Het heeft geen zin om in een geseculariseerde samenleving te strijden tegen het recht op abortus en euthanasie of tegen het homohuwelijk, want je wint er nauwelijks kiezers mee. Als daarmee al christelijke kiezers te winnen vallen, stappen die eerder over naar meer radicaal-rechtse partijen. Wat dat betreft is de neergang van de christendemocratie al in mei 1968 in Parijs begonnen, toen de secularisering een gezicht kreeg. In diverse landen hebben de christendemocraten dat nog weten tegen te houden door zeer sterke bestuurders als Dehaene, Lubbers en Kohl. Zij hebben tijdelijk voor een bonus gezorgd, maar dat heeft de neergang als geheel niet kunnen stoppen.'

De gigantische overwinning van de BBB in Nederland in maart 2023 heeft de CDU enorm aan het denken gezet

Voltrekt zich daarmee in Duitsland wat eerder in Nederland en België is gebeurd: een mede door secularisering ingezet verval, dat niet meer tegengehouden wordt door sterke bestuurders?
'Tot op zekere hoogte. Toch zou ik de doodsklokken nog niet willen luiden voor Friedrich Merz en de CDU. Laten we eerst maar eens afwachten wat er bij de deelstaatverkiezingen eind april in Noordrijn-Westfalen gebeurt. Dat is het hartland van de CDU, waar de christendemocraten nog scores halen van zo'n dertig procent, waarvan CDA en CD&V alleen nog maar kunnen dromen. De gigantische overwinning van de BBB in Nederland in maart 2023 heeft de CDU enorm aan het denken gezet. Als dat in Nederland kan gebeuren, kan dat ook hier, vreesde men. Dat heeft voor een ommekeer gezorgd bij de christendemocraten, zowel in Duitsland als in Europa. Al begin mei 2023 kwam de EVP met een landbouwnotitie waarin ze veel meer rekening met de boeren hield. Dit heeft mede tot een verkiezingsoverwinning in het Europees Parlement geleid, waarbij het CDA ook weer groter werd dan de BBB. De Nederlandse situatie is echt een les voor de Europese christendemocraten geweest, waarbij aangetekend moet worden dat jullie kiezers veel volatieler zijn dan hier in België en elders. Wij verbazen ons hier over jullie manisch-depressieve electoraat, dat tijdens elke verkiezing weer bij een nieuwe held zijn heil zoekt. Maar ook op een andere manier heeft de Nederlandse politiek Europa aan het denken gezet: iedereen in Europa heeft gezien hoe de VVD de PVV groot gemaakt heeft toen ze eind 2023 de deur openzette naar samenwerking met deze radicaal-rechtse partij. Alle andere middenpartijen, waaronder de CDU in Duitsland, dachten: dat gaan wij niet doen.'

Sociaal weefsel

Toch heeft Friedrich Merz het nu ook moeilijk. Waar heeft hij steken laten vallen?
'Ik weet niet of Merz zelf veel fouten heeft gemaakt. Hij is in ieder geval consequent geweest door te blijven benadrukken dat hij niet met de AfD wil samenwerken. Je kunt wel zeggen dat de christendemocraten in het algemeen de afgelopen tijd steken hebben laten vallen. Ze hebben Europabreed, maar zeker ook in Duitsland, de sociale markteconomie onvoldoende omarmd, waardoor er een maatschappelijke vervreemding bij veel kiezers optrad. Als boeren zich niet meer gezien voelen, regionale buslijnen verdwijnen en men in het gemeentehuis alleen nog maar bij een digitaal loket terechtkan, waardoor het sociale weefsel in de samenleving verdwijnt, dan moet je niet raar opkijken wanneer de kiezers niet meer op je zullen stemmen. Veel mensen hebben zich verraden gevoeld. De secularisering kun je niet stoppen, maar je kunt de christendemocraten wel verwijten dat ze onvoldoende voor het sociale weefsel in de samenleving zijn opgekomen.'

Hier in Vlaanderen heeft de CD&V niet zo diep gezeten als het CDA in Nederland en haalt ze nog zo'n 11 tot 13 procent

Na de oorlog zijn de christendemocraten groot geworden door zich af te zetten tegen twee grote gevaren, het communisme en het fascisme. Kunnen de polarisatie en de opkomst van autocratische tendensen nu geen vergelijkbare vijand zijn waar de christendemocraten zich met succes tegen kunnen verweren?
'Ik weet het niet. Het spreken over een verval van de democratische rechtsorde blijft voor veel burgers toch een abstract verhaal, terwijl ze de afbraak van het sociale weefsel aan den lijve ondervinden. Ik denk dat de christendemocraten in de meeste landen in het beste geval een partij van vergelijkbare grootte als andere kunnen worden. Hier in Vlaanderen heeft de CD&V niet zo diep gezeten als het CDA in Nederland en haalt ze nog zo'n 11 tot 13 procent. Daarmee is ze dan de vierde partij, na de N-VA, het Vlaams Belang en Vooruit. Daarbij is het voor christendemocraten goed om te bedenken dat hun partijen niet het doel zijn, maar een middel tot goede, verantwoorde politiek. Wat dat betreft is het belangrijker dat er genoeg gematigde middenpartijen zijn die samen een meerderheid vormen, dan dat de christendemocratie weer veel groter wordt. Stel dat het CDA weer naar zo'n twintig procent opschuift, maar radicaal-links en radicaal-rechts halen beide zo'n veertig procent. Dan is de christendemocratie wel groter, maar kan ze alleen maar een radicale flank aan de meerderheid helpen en is ze toch verder van huis.'

'Wat hierbij meespeelt is een nieuwe tendens, waarin de grote steden in handen komen van linkse partijen – kijk naar Parijs, Leuven, Gent en Berlijn –, en het platteland van meer rechtse partijen. De christendemocraten moeten er vooral voor zorgen dat ze hun hartland, het platteland, niet verliezen, zonder dat ze de deur openzetten naar rechts-radicale partijen. Want als de CDU de deur zou openen naar de AfD, kunnen rechtse kiezers beter op de AfD stemmen. Hetzelfde geldt voor de N-VA in Vlaanderen; als die de deur openzet voor het Vlaams Belang, zullen rechtse kiezers naar het Vlaams Belang overlopen. Wat dat betreft denk ik dat een *Brandmauer* of cordon sanitaire nog altijd het best werkt om radicaal-rechts de pas af te snijden.'

Merz heeft dat gedaan, maar toch wordt de AfD steeds groter. Kunnen persoonlijke aspecten ook een rol spelen in de populariteit van een partij?
'Zeker. Je zou Angela Merkel kunnen verwijten dat ze niets aan de maatschappelijke vervreemding onder haar kiezers heeft gedaan, maar ze was wel populair en wist brede groepen kiezers aan zich te binden. Dat komt mede doordat ze een gescheiden, kinderloze, protestantse vrouw uit Oost-Duitsland was, die voor veel meer mensen interessant was dan alleen de traditionele CDU/CSU-kiezer. Voor Merz geldt precies het tegenovergestelde. Hij is een traditionele, bestuurlijk ingestelde, katholieke heteroman met een kroostrijk gezin die moeilijker mensen buiten de traditionele achterban aantrekt. Het profiel van Merz is bovendien veel minder interessant in ons huidige mediatijdperk, waarin de kiezer ook nog eens heel individualistisch is ingesteld en vooral kijkt naar wat er voor hem persoonlijk te halen valt.'

Lokale worteling

Wat staat de christendemocratie wat u betreft nu vooral te doen? We zien dat een soort ombudspolitiek, waarin politici dicht bij de mensen staan, goed werkt. Moet ze ze daarop richten?
'Dat absoluut. Natuurlijk is het goed om landelijk te benadrukken dat je de democratische rechtsstaat steunt, maar ik denk dat dat voor veel mensen te abstract is om er veel stemmen mee te werven. Christendemocratische politici moeten wat minder bestuurder worden, en wat meer politicus. Wat dat betreft doen ze dat hier in België beter dan bij jullie. Hier zou het ondenkbaar zijn dat iemand als Wopke Hoekstra, die niet in een lokale CDA-afdeling geworteld is maar vooral bestuurservaring heeft, partijleider of zelfs minister zou kunnen worden. Lokale worteling is heel belangrijk in België, en we zien dat dat ook electoraal succes heeft. In Genk, dat een grote migrantengemeenschap heeft met onder andere een Turkse, Italiaanse en Griekse achtergrond, is burgemeester Wim Dries van de CD&V al jarenlang succesvol, omdat hij dicht bij alle burgers staat, zowel bij nieuwkomers als bij hen die er al generaties wonen. De integratie verloopt daar goed en Dries weigert om op nationaal niveau actief te worden, omdat hij bang is, denk ik, dan het contact met de burger te verliezen. Het blijkt succesvol, want de CD&V haalt daar nog scores van 35 tot 40 procent van de kiezers. Ik denk dat daar ook de toekomst van de christendemocratie, waarvan ik de filosofie ook zelf ondersteun, moet liggen. Christendemocraten moeten zeker de radicaal-rechtse partijen niet kopiëren; daarmee maken ze die alleen maar groter. Nee, zorg dat je op lokaal niveau het verschil kunt maken door er daadwerkelijk voor mensen te zijn, zowel voor nieuwkomers als voor mensen die er al lang wonen. En laat zien dat het Rijnlandse model van de sociale markteconomie geen theoretisch model is, maar zorg voor een sterk lokaal en sociaal weefsel, zodat mensen zich weer gezien voelen.'

Je zou Angela Merkel kunnen verwijten dat ze niets aan de maatschappelijke vervreemding onder haar kiezers heeft gedaan